

TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE BİLMECENİN YERİ VE ÖNEMİ

Aysun ÖNÜR*

Özet:

Anonim halk edebiyatı ürünlerinden olan bilmeceler kültürümüzün ayrılmaz parçalarından biridir. Dilin olduğu her yerde kültür de mevcuttur. Dil öğretilirken aynı zamanda kültür de öğretilmiş olur. Dolayısıyla çok eskiden beri kültürümüzde var olan bilmeceler, dil öğretimi ve ana dili bilinci kazanma açılarından Türkçe dersi için önemli bir kaynaktır.

Bu çalışmada bilmecelerin, kültürümüzdeki yerinden yola çıkarak dil öğretimini esas alan Türkçe derslerinde kullanımı incelenmiştir. Dil öğretimine katkıları yanında çocuğun zihinsel ve kültürel gelişimini nasıl etkilediğine, onun duygu ve düşünce dünyasına nasıl katkı sağladığına da değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dil, kültür, çocuk, Türkçe, bilmece, dil bilgisi.

Abstract:

An integral part of our culture is one of the riddles of anonymous folk literature products. Culture is also available where the language is available. The culture will be taught at the same time when the language is taught. Therefore, the riddles existing from time immemorial in our culture are important sources in term of language teaching, consciousness of the mother tongue for Turkish courses.

On this study, it is investigated the use of riddles of our culture in Turkish courses based on language teaching. Besides its contributions of language teaching, it is also mentioned how it affects child's mental and cultural improvement and restores child's feeling and thoughts.

Key words: Language, culture, children, Turkish, riddle, grammar.

Giriş:

Türk sözlü kültürünün en önemli yapı taşlarından birisi hiç şüphesiz bilmecelerdir. Türk milletinin duygu ve düşünce yapısı, sosyal yaşamı kültür öğelerimizde saklıdır. Tarihî ve toplumsal gelişim süreci içerisinde yaratılan maddi ve manevi değerlerin tamamı olan kültür (Demir, 2011: 7), nesilden nesle büyük oranda halk edebiyatı ürünleriyle taşınmıştır. Bu ürünlerden biri de bilmecelerdir.

Türkçe sözlük (TDK, 2005)'te "Bir şeyin adını anmadan niteliklerini üstü kapalı söyleyerek o şeyin ne olduğunu bulmayı dinleyene veya okuyana bırakan oyun, muamma" olarak tanımlanan bilmeceler, Elçin (1993: 607)'e göre de "Tabiat unsurları ile bu unsurlara bağlı olayları; insan, hayvan ve bitki gibi canlıları; eşyayı; akıl, zekâ veya güzellik nevinden mücerret kavramları dinî münasebetler, çağrışımlarla düşünce, muhakeme ve dikkatimize aksettirerek buldurmayı amaçlayan kalıplaşmış sözlerdir." şeklinde açıklanmıştır. Karademir (2008: 2)'in yaptığı tanım ise şu şekildedir: "Somut veya soyut varlıkların, olayların, tarihî şahıs ve hadiselerin vb. istiarelerden, olağan dışılıklardan, zıtlıklardan, ses taklitlerinden, fantastik kurgulardan vb. yararlanılarak kulağa hoş gelen eğlenceli sorular haline getirilen anonim edebiyat ürünleridir." Öztürk (1985: 151) ise bilmeceyi " Bir nesneyi kendinden kaynaklanan özelliklere dayalı olarak bir şekil içinde gizleyerek yorumlamaya çalışan bir mantık ürünü" olarak tanımlamaktadır. Bu tanımlardan yola çıkarak genel olarak bilmecelerin

* Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi.

üstü kapalı anlatılan, varlıkları buldurmaya yönelik sorulan, zihni harekete geçiren sorular olduğunu söyleyebiliriz.

Toplumumuzun hayatını, duygu düşünce yapısını, maddi ve manevi değerlerini kısaca kültürümüzü yansıtan bu ürünlerin; amacı dil olan Türkçe derslerinde kullanılması kaçınılmazdır. Kültür taşıyıcılığı yapan dilin öğretimi, sevdirmesi, geliştirilmesi Türkçe dersinin başlıca amaçlarından. Buna bağlı olarak kültürümüzü içinde barındıran dili öğretirken kültür unsurlarımızdan olan bilmeceyi kullanmamız gayet doğaldır.

1. Çocuk Gelişimi ve Bilmece

Bilmecelerin çocukların zihinsel gelişimlerine büyük katkısı vardır. Bilmece, çocukları düşünmeye sevk eder. Çocuk bilmeceyi algılayıp, doğru anlayıp onu bulmaya çalışırken beynini çalıştırmış olur. Anlamsal ilişkiler kurmaya çalışır; çağrışımlardan, benzerliklerden yola çıkarak kendi kendine muhakemeler yürütür. Bu da onun zihnen gelişmesine yardım eder.

Bilmeceler, çok yönlü ürünlerdir. Günlük hayatımızda karşılaştığımız hemen hemen her şeyi hatta soyut kavramları bile konu edinir. Nesne, kavram veya durumları sorma yoluyla hem bilgilerimizi sınarlar, hem de o şeyler hakkında bize bilgi verirler (İçel, 2005: 269). Bunlar başlıca şöyle sıralanabilir:

Çocukların alıcı ve ifade edici dil gelişimlerine katkıda bulunur. Bilmecelerde söz tekrarlarına, uyaklara ve değişik ses olaylarına sıkça rastlanır. Çocuklar bilmeceleri öğrenirken ya da ezberlerken dil becerilerini de olumlu yönde geliştirirler (Karakaş, 2010: 49).

- *İki çubuk bir makas. Hokkabaz mı hokkabaz. (Leylek)*
- *Anaya değmez, babaya değer. Halaya değmez, amcaya değer. İğneye değmez, ipliğe değer. Vallahi değmez, billahi değer. (Dudaklar, dudakların birbirine değmesi)*
- *Biz biz idik, biz idik. Otuz iki kız idik. Ezildik, büzüldük. İki duvara dizildik. (Dişler)*
- *Pazardan aldım kapkara. Eve geldim maskara. Kızardıkça kızardı. Aşımızı taşırdı. (Kömür)*

Görsel, işitsel yönden algı gelişimlerini destekler. Çocukların algılama gücünü en ileri seviyeye getirmek gelişim sürecinin esaslarından. Bilmece sayesinde çocuk, çevresine, gördüklerine, duyduklarına daha dikkatli ve seçici olur, varlıkların ve durumların farkına varır. Bilmeceler, soyut olandan somutu ortaya çıkarma yöntemiyle ya da diğer ipuçlarıyla çeşitli varlık ya da durumların özelliklerine dikkat çekerek çocuğun algılama gücünü geliştirir (Karakaş, 2010: 49).

- *Geldi mi gider. Gitti mi gelmez. (Gençlik)*
- *Buzdan ayaz. Şekerden beyaz. (Kar)*
- *Dumanı tüter. İsterse gider. Balık değildir. Denizde yüzer. (Gemi)*
- *Şıpıl şıpıl sudan geçtim. Şıptısını duymadım. Yeşil çimen üstünde kumaş biçtim. Kıpırtısını bulmadım. (Rüya)*

Zihinsel gelişime katkıda bulunurken kavram gelişimini de destekler. Çocuk bilmece öğrenirken veya cevaplandırırken yeni kavramlarla karşılaşacak ve böylece bu kavramları ve kullanımını öğrenmiş olacaktır (Karakaş, 2010: 49). Bilmeceler yapı olarak yaşamı ve doğayı öge olarak bütün detaylarıyla ele alır. Bu da çocuğun kelime hazinesini zenginleştirir, ifade gücünü artırır (Nuhoğlu, Gökkaya, 2006: 56).

Bilmecelerin çocuğa öğreteceği kavramlar kısaca gruplandırıldığında şöyle bir tablo oluşturulabilir:

Meyve-Sebze-Temel Besinler	Doğa- Evren-Gökyüzü	Hayvanlar	Eşya-Araç-Gereçler
<i>Kat kat; katmer değil. Al al; elma değil. Yenir ama meyve değil. Bilin bakalım bu nedir? (Soğan)</i>	<i>Gökte görürüm köprü. Rengi de yedi türlü. (Gökkuşağı)</i>	<i>Bir oğlum var etten. Bacakları metten. Şimdi sıçrar görürsün. Gülmekten ölürsün. (Kurbağa)</i>	<i>Bir sihirli kutu. Dünyayı yuttu. Evlere girdi. Başköşeyi tuttu. (Televizyon)</i>
<i>Dal ucunda tüylü top. (Şeftali)</i>	<i>Yaprak kadar hafif. Dağ kadar büyük. (Bulut)</i>	<i>Daldan dala kırmızı pala. (Sincap)</i>	<i>Ben giderim, o gider. Üstümde gölge eder. (Şemsiye)</i>
<i>Karaoğlan sarkıp durur. Düşerim diye korkup durur. (Zeytin)</i>	<i>Gökte açık pencere. Kalaylı bir tencere. (Ay)</i>	<i>Ay varken uçar, Gün varken kaçar. (Yarasa)</i>	<i>Başı topuz, saçı otuz. (Süpürge)</i>
<i>Dedem elinde, diviti belinde. (Mısır, darı)</i>	<i>Geceleyin açarlar. Gündüzleyin kaçarlar. (Yıldızlar)</i>	<i>Karşıdan baktım, hiç yok. Yanına vardım, pek çok. (Karinca)</i>	<i>Saksağan yuvada. Kuyruğu havada. (Cezve)</i>
<i>Tohumsuz biter, Dünyaya yeter. (Tuz)</i>	<i>İçi ateş, dışı taş. Yarı kuru, yarı yaş. (Dünya)</i>	<i>Kanadı var, kuş değil. Boynuzu var, koç değil. (Kelebek)</i>	<i>Elime alsam yürür. Bırakırsam durur. (Kalem)</i>
<i>Alçacık boylu, Kadife donlu. (Patlıcan)</i>	<i>Yağmurlu havada göz kırpar. (Şimşek)</i>	<i>Üstü çayır biçilir. Altı çeşme içilir. (Koyun)</i>	<i>Kırk kardeş, El ele tutuşur. (Zincir)</i>
<i>Yaştır, kurutamazsın. Tuzunu bulamazsın. Çiçeklerden toplanır. Tadına doyamazsın. (Bal)</i>	<i>Mavi atlas, İğne batmaz, Makas kesmez, Terzi dikmez. (Gökyüzü)</i>	<i>Pulları var, gelin değil. Suda yüzer, kayık değil. Elde kayar, sabun değil. (Balık)</i>	<i>Benim bir demirim var. Leylek gibi ağzı var. (Makas)</i>

<i>Pazardan aldım. Bir tane. Eve geldim. Bin tane. (Nar)</i>	<i>Dağdan gelir, taştan gelir; Bir yularsız aslan gelir. (Dere)</i>	<i>Kuyruklu kumbara, Ekin taşır ambara. (Fare)</i>	<i>Ben giderim, o gider; Kolumda tık tık eder. (Kol saati)</i>
<i>Ufacık mermer tası, İçinde beyler aşı, Pişirirsen aş olur, Pişirmezsene kuş olur. (yumurta)</i>	<i>Bir yorganım var dünyayı kaplar, denizi kaplamaz. (kar)</i>	<i>Başında tacı var, gelin değil; ayağında mahmuzu var, süvari değil; kırk çocuğu var, evli değil. (horoz)</i>	<i>Bilmece bildirmece. Duvarda gündüz gece. Resim yapar, bakarsan; Çabuk siler, kaçarsan. (Ayna)</i>

Bunların yanında daha pek çok kavram da bilmecelele çocuğa kazandırılabilmektedir. Aile kavramı, aile üyelerinin bizde neleri çağrıştırdığı, hangi ifadelerle anlatılabileceği yine bilmecelele bakarak görülebilir. Örneğin:

- *Ham iken tatlı. Olmuşu acı. (Bebek)*
- *Özü tatlı, sözü tatlı, candan daha değerli. (Anne)*
- *Dokuz ay zindanda yatar. Altı ayda zil çalar oynar. (Bebek)*
- *Askerden küçük. Paşadan büyük. (Çocuk)*
- *Sıcak evin direği. Tıp tıp eder yüreği. (Baba)*

İletişim araçlarını tanıtırken, onların hayatımızdaki yerini, işlevini öğretirken de bilmecelelelden faydalanabiliriz:

- *Uzun uzun yollardan, Bir acayip kuş gelir, kırma badem dili var, Ne söylese hoş gelir. (Mektup)*
- *Her gün yeniden doğar. Dünyaya haber yayar. (Gazete)*
- *Bir ağacı oymuşlar. İçine dünyayı koymuşlar. (Televizyon)*
- *Buradan attım kılıcı. Halep'te oynar ucu. (Telefon)*
- *Çın çın eder. Haber sorar. (Telefon)*
- *Sesi var canı yok. Konuşur ağzı yok. (Radyo)*
- *Benden hızlı koşan olmaz. Uzağa ulaşan olmaz. Ne kanım var ne canım. Tellerdir benim vatanım. (Telgraf)*
- *Kuyruğu var, canlı değil. Konuşur, ama insan değil. Camı var, ama pencere değil. (Televizyon)*
- *İstanbul da pişer. Kokusu buraya düşer. (Mektup)*
- *Bir sihirli kutu. Dünyayı yuttu. Evlere girdi. Baş köşeyi tuttu. (Televizyon)*

Çocukların yaratıcı güçlerini harekete geçirir. Çocukların yaratıcılıklarını ve hayal güçlerini ortaya çıkaracak ve geliştirecek etki sağlar. Çocuklar, sorulan soyut konuyu hayal dünyalarında maddeye ya da manaya büründürerek cevaplar oluşturur, yanıt bulmaya çalışırlar. Böylelikle bir beyin jimnastiği yaparak olumlu gelişimler sağlanmış olur (Karakaş,

2010: 49–50). Çocuklar, verilen soruyu kafalarında şekillendirir; benzerliklerden faydalanıp kendilerinde uyandırdığı çağrışımları da kullanarak sonuca gitmeye ulaşır. Böylece zihin de çalışmış olur.

- *Ağaç üstünde kara tavuk. (Zeytin)*
- *Şekere benzer, tadı yok. Gökte uçar, kanadı yok. (Kar)*
- *Yer altında kınalı çivi. (Havuç)*

Bilmece, edebî ve estetik değerler kazandırır. Çocuk henüz edebiyatın ve estetiğin farkında değildir, ancak edebiyat ve estetik tüm ömrü boyunca kendisine yardım edecek değerlerdir. Bilmecelerin kurgusal yapısı, gerek kafiye gerek de söz oyunları ile oluşturulan estetik yapı çocuğun ister istemez bunun farkına varmasını sağlayacaktır (Karakaş, 2010: 50). Örneğin;

*Çam ağacını oyarlar,
İçine nağme koyarlar,
Ağlama tontonum ağlama,
Şimdi kulağımı burarlar.
(Saz)*

Yukarıdaki bilmeceye çocuk, hem halkımızın millî sazını öğrenecek hem bilmece şiirsel bir üslupla yazıldığı için estetiği görecektir.

Bilmecelerde kullanılan başlıca söz sanatlarından biri teşbihtir. Eşya ve varlıklar arasında gizli, uzak benzerlikler sezmeye çalışan sanatkar, onlarda canlı bir kişilik vehmederek bilmeden hemen çözülmemesi için elinden geleni yapar. O nispette de şiirin dünyasına yaklaşır (Kurnaz, 2005: 29–30). Verilen ifadelerdeki benzerlik unsurlarının doğallığı, estetik duruşu, çağrışımların uygun durumda kullanılışı çocuğun bilmeceye şiiri görmesini sağlayacaktır.

*Ne Hint'tedir, ne Çin'dedir.
Gözlerimin içindedir.
Bazen bana benden yakın.
Bazen bana benden uzak.
Yine benim içimdedir.
(Sadakat)*

Çocukların geliştirmekte olan iç ve dış dünyalarına katkıda bulunur (Karakaş, 2010: 50). Halk edebiyatının diğer türlerinde olduğu gibi bilmecelerin kuruluş cümleleri de tamamen yaratıcı düşünce özelliğine sahiptir. Doğa, nesne, insan duygu ve düşüncelerinin mükemmel bir bileşimi olmanın yanı sıra cevaplarıyla da bilmeceler evreni algılamada bireye geniş bir alt yapı hazırlar (Nuhoğlu, Gökaya, 2006: 57).

2. Dil bilgisi ve Bilmece

Bilmeceleri dil bilgisi öğretiminde de kullanmak mümkündür. Bir çocuğa kelimeler ve dili kullanma sıkıcı dil bilgisi kuralları ile öğretilirse bu, çocukta sevgiden çok nefrete yol açar. Eğer bu kelimeler onlara birtakım oyunlar ve bilmeceler yoluyla verilirse bu öğretim daha zevkli ve kalıcı bir hâle gelir (İçel, 2005: 272).

2.1 Edatlar

Edatlar konusu bilmeceler üzerinden anlatıldığında ders daha eğlenceli hâle gelecek, çocukların ilgisi, dikkati konu üzerinde toplanmış olacaktır. Bilmecenin neredeyse tümünü içine alan benzetme kalıbı (Karademir, 2007: 121) çoğunlukla “gibi” edatı üzerinden verilir. Bilmecelerde sıkça kullanılan “gibi” edatı öğretilirken çocuklar bir yandan bilmecelerle dil

bilgisini eğlenerek öğrenecek bir yandan da konu düz bir şekilde aktarılmaktan kurtarılacaktır. Örnekler:

- *Ayakları direk **gibi**, gagası kürek **gibi**. (Leylek)*
- *Boynu ip **gibi**, karnı çöp **gibi**.(Testi)*
- *Karadır katran **gibi**, sarıdır safran **gibi**. (Pekmez)*
- *Kat kat pide **gibi**, toparlak elma **gibi**. (Soğan)*
- *Gelişi aslan **gibi**, duruşu sultan **gibi**, yayılır hasır **gibi**, sürünür esir **gibi** (Kedi)*
- *Geriden baktım: ağ taş **gibi**; yanına vardım: sütlaç **gibi**. (Pirinç pilavı, Pilav)*
- *Uzaktan baktım, ak taş **gibi**; Yanına vardım, sütlaç **gibi**. (Mantar)*
- *Karşıdan baktım, ev **gibi**. Yanına vardım, dev **gibi**. (Vapur)*
- *Benim bir demirim var, Leylek **gibi** ağzı var. (Makas)*
- *Arşın **gibi** ayakları; aslan **gibi** bıyıkları. (Arpa)*
- *Anne beni ağlatma. Kanlı başım dağlatma. Yakut **gibi** dizileyim. Kandil **gibi** yakılayım. (Nar)*

Aynı şekilde “ile, kadar” gibi edatların bulunduğu bilmeceler de mevcuttur:

- *El **kadar** yüzü var. Üç yüz elli gözü var. (Elek)*
- *Karnını demir **ile** açtık. Un içine nar saçtık. (Mangal)*
- *Yaprak **kadar** hafif. Dağ **kadar** büyük. (Bulut)*
- *A **ile** başlar. N **ile** biter. Boynu atkılı. Ormana gider. (Aslan)*
- *El **ile** dikilir. Dil **ile** biçilir. (Yazı)*

2.2 Zıt Anlamlı Kelimeler

Türkçe öğretiminde zıt anlamlı kelimeleri öğretirken de bilmecelerden yararlanabiliriz. Bilmeceler içlerinde barındırdıkları karşıt anlamlı sözcüklerle öğrencilerin bu zıtlığı metin içinde görmelerini sağlayacak, bu konu öğretmenin derste verdiği birkaç örnekle sınırlı kalmamış olacaktır.

- *Parmağı **var**, canı **yok**. Damarı **var**, kanı **yok**. (Eldiven)*
- ***Gece gündüz** yatağından çıkmaz. (Dere)*
- ***Altı taş, üstü taş**. İçinde bir sütlü aş. (Ceviz)*
- ***Dışı kazan karası. İçi peynir mayası**. (Kestane)*
- *Bir atım var Mihriban. Su içinde her zaman. Arpa saman istemez. **Gece gündüz** kişnemez. (Kayık)*
- ***Yuvarlaktır, düz değil**. Doksan dokuz, yüz değil. (Teşbih)*
- *Az gitti, uz gitti. **Gece gitti, gündüz gitti**. Gözlerini açınca, bir anda her şey bitti. (Rüya)*
- ***Sabah toplanır. Akşam yayılır**. (Yorgan)*
- ***Zengin elinde. Fukaranın dilinde**. (Para)*
- *Duruşu ömür. Gözleri kömür. **Soğuk** dondurur. **Sıcak** öldürür. (Kardan adam)*
- ***Dışı var, içi yok**. Tekme yer, suçu yok. (Top)*
- *Tarlası **beyaz**. Tohumu **siyah**. (Kağıt)*
- *Koydum: **ölü**. Çıktı: **diri**. (Yumurta)*

- *Bizim bir gelin var. Gelenin elini öper. Gidenin elini öper. (Kapu tokmağı)*
- *İçi ateş, dışı taş. Yarı kuru, yarı yaş.(Dünya)*
- *Altı taş, üstü taş. İçinde bir sütlü aş. (Ceviz)*
- *Bir duvarım var, gündüz yapılır, gece yıkılır. (Yatak)*
- *Adı var, tadı yok. (Ecel, 'ölüm')*
- *Kışın yatar, yazın kalkar. (Soba)*
- *Önü tatlı, sonu acı. (Tatlı limon)*
- *Büyüğü yürümez, küçüğü büyümez. (Taş)*
- *Dışı tas, içi atlas. (Nar)*
- *İçi bitli, dışı kilitli. (Hindistan cevizi)*
- *Attan kısa, minareden uzun. (Yol)*
- *Ottan alçak, dağdan yüksek. (Yol)*
- *Pireden küçük, deveden büyük, baldan tatlı, zehirden acı. (Kıvılcım)*

2.3 İkilemeler

Bilmecelerde geçen ikilemeler de Türkçe derslerinde örnek olarak kullanılabilir. Anlamı güçlendirmek, ifadeyi zenginleştirmek için aynı kelimenin tekrarı, zıt, yakın anlamlı veya biri anlamlı diğeri anlamsız iki kelimenin birlikte kullanımı şeklinde karşımıza çıkan ikilemeler, bilmeceler üzerinden çocuklarla tanıştırıldığında öğretimin, önce tanım yapıp ardından birkaç örnek vererek düz anlatım şeklinde bilginin sunulmasından daha verimli ve etkili olacağı bir gerçektir. Örnekler:

- *Karınca kaderince. Yol yapar ince ince. (Dikiş makinesi)*
- *Tavan arasında takır tukur. Zannedersin halı doktur. (Fare)*
- *Mini mini kuşlar. Her yeri taşlar.*
veya
- *Mini mini toplar. Yere düşer hoplar. Azıcık yürür. Sonra ölür. (Dolu)*
- *Uzun uzun uzanır. Yılda bir kez bezenir. (Ağaç)*
- *Çıtır çıtır yenir. Ona eğlence denir. (Çekirdek)*
- *Uzun uzun yollardan. Bir acayip kuş gelir. Kıрма badem dili var. Ne söylese hoş gelir. (Mektup)*
- *Yer altında evleri var. Ne incecik belleri var. Eğri büğrü yolları var. (Karınca)*
- *Sıra sıra çeperler. Birbirini öperler. (Kirpikler)*
- *Sıra sıra ermişler. Hak yoluna girmişler. Vakti gelmiş ermişler. Sararmışlar, solmuşlar. (Buğday ekini)*
- *Dağdan gelir koşa koşa, eve gelir yavaş yavaş. (Hırsız)*
- *Beyaz beyaz minikler, uzak yoldan gelmişler, oynamışlar, gülmüşler, yere düşüp ölmüşler. (kar)*
- *Büyük büyük konakları var, eğri büğrü sokakları var, çıplak çıplak çocukları var. (fare 'sıçan')*
- *Cıvıl cıvıl kuşlar / camiyi taşlar / kendi kazanır / ele bağışlar. (arı 'bal arısı, kovan arısı')*

- **Dilim dilim** nar, dibine kadar kar, oturdu hünkâr, çıktı Sedefkâr. (Mangal, Ateş; mangal içinde ateş)
- **Dilim dilim** nar, yaptı zülûfkar, beğendi Hünkâr. (Cami)
- **Dizi dizi** tencereler, patlak gözlü Çingeneler. (Kurbağa)
- **Dizim dizim** nar, dizilecek kar, uçtu setik, kaldı dilber. (Saman, Buğday)
- **Dürüm dürüm** bazlamaç, yerim yerim karnum aç. (Kitap 'mevlüt, mevlüt kitabı')
- **Kara kara** kediler, evden eve girdiler. (Çingene 'elekçi')
- **Kutu kutu** yapak, yapak değil ipek, bunu bilmeyen kara köpek. (Saçlar 'kadın saçı')
- **Küçük küçük** odalar, birbirini kovalar. (Tren)
- **Mavi mavi** mantar, kabarıp kalkar, ustası gelir, boynunu kırkar. (Lahana)
- **Sıra sıra** çamlar, yağları damlar. (Döner kebab)
- **Ufacık ufacık** adamcıklar, başında tablacıklar. (Bamya 'nacak')
- **Gece gündüz** yatağından çıkmaz. (Dere)
- **Karşıdan** baktım, **dilim dilim**. Yanına vardım, kara kilim. (Tarla)

2.4 Sıfatlar

Türkçe dersinde sıfatlar konusu işlenirken de bilmecelerden yararlanılabilir. Bilmeceler oluşturulurken kullanılan yapıların pek çoğu sıfat tamlamaları üzerine kurulmuştur. Bu da bilmecelerin bu konuyla ilgili zengin bir kaynak olduğunu bize gösterir.

2.4.1 Niteleme sıfatları:

- **Kuyruksuz kedi**. Miyav miyav dedi. (Otomobil)
- **Ufacık sandık**. İçi dolu boncuk. (Nar)
- **Kara öküz gider**, gelmez. **Sarı öküz yatar**, kalkmaz. (Duman, ateş)
- **Ortaya bir gümüş yüzük** koydum. Ay geldi, almadı; güneş geldi, aldı. (Buz)

2.4.2 Belirtme sıfatları:

2.4.2.1 İşaret sıfatı:

- **O yanı kaya**, **bu yanı** kaya, içinde sarı maya. (Yumurta)
- **Şu tepede** keşkek kaynar, keşkeğin özü yok, sahibinin gözü yok. (Köstebek)
- **Aşahtan gelir adam eyli**, terkisi dolu badem eyli, kendisi **bu karşıda**, söyleyişi **o karşıda**. (Telefon)
- **Aksaray'ın içinde sarı sultan oturur**. **Bu masalı** bilen ölümlerden kurtulur. (Yumurta)

2.4.2.2 Belgisiz sıfat:

- **Biz iki kardeşiz**. **Her şeyi** görürüz. Birbirimizi görmeyiz. (Gözler)
- **Benim bir kızım var**. **Her gün** aşı katarım. (Kaşık)
- **Bir beyaz yorganım var**. **Bütün dünyayı** kaplar. (Kar)
- **Kedene güdene**, **her köyde** bidene. (Cami)
- **Benim iki pencerem var**. Etrafı etten duvar. **Her gün** erken açarım. **Her gece** kaparım. (Gözler)

- *Sahilde bir kümbet, **bütün evliya** eder himmet, senede bir abdest alır, hem farz kılar, hem sünnet. (Pamuk)*

2.4.2.3 Soru sıfatları:

- ***Hangi tasta su içilmez?** (Kafatasında)*
- *Bir tıra, dört fil binerse; tırı **hangi fil** kullanır? (Ehliyeti olan)*
- ***Hangi saatte** çay içilmez? (Duvar saatinde)*

2.4.2.4 Sayı sıfatları:

- ***Üç yüz altmış beş leylek. Elli iki yuvası. On iki yumurtası.** (Gün, Hafta, Ay)*
- *Dam üstünde **yarım ekmek.** (Ay)*
- *Çarşıdan aldım **bir tane.** Eve geldim **bin tane.** (Nar)*
- ***Kırk kardeş,** el ele tutuşur. (Zincir)*
- ***İki ayak, bir teker;** bilmezsiniz neler çeker. (El arabası)*
- *Karşıdan baktım taş. Yanına geldim. **Dört ayak, bir baş.** (Kaplumbağa)*

2.5 Zamirler:

İsim olmadığı halde ismin yerini tutan, isim gibi kullanılabilen kelimelere zamir denir (Keskin, 2003: 115). Bilmecelerde zamir çeşitleri sıkça karşımıza çıkmaktadır. Asıl kısımda bulunduğu gibi bilmecenin giriş kısmında da sıkça kullanıldığı örneklere rastlanmaktadır. Aynı bilmece içinde birden fazla zamirin geçtiği örneklere de vardır.

- ***Ben** yazarım, **o** bozar. Hep zararlı **o** çıkar. (Silgi)*
- ***Ben** giderim, **o** gider. Üstümde gölge eder. (Şemsiye)*
- ***Ben** giderim, **o** kalır. (Ayak izi)*
- *Dağdan gelir takla makla. Aman abla **beni** sakla. (Ayı)*
- ***Ben** giderim, **o** gider; beş paralık iz eder. (Baston)*
- ***Bana** değer, **sana** değmez. Babaya değer, anaya değmez. (Dudak)*
- *Soba başına oturdum. Çocuklara soruldum. **Kimi** bildi **kimi** bilemedi. Zihinlere kuruldum. (Bilmece)*
- ***Ben** giderim, **o** gider; kolumda tık tık eder. (Kol saati)*
- *Kabukludur, ceviz değil. Kabarıktır, pamuk değil. **Onu** yemeden edemem. **Bunu** bilmek güç değil. (Ekmek)*
- *Bir dam öküzüm var. **Hepsinin** alnı sakar. (Odun)*
- *Bir çocuğum var, gelen geçen öper; **ben** öpemem. (Dirsek)*
- ***Ben** giderim. **O** gider. Güneşte **beni** izler. (Gölge)*
- ***Benim** bir dedem var, her yeri kazar. (Kazma)*
- ***Benim** bir evim var, içi dolu kör keser. (Dişler)*
- ***Benim** bir fiçim var, bin deliği var, gene su tutar, gene su tutar. (Sünger)*
- ***Sende** var, **bende** var. Bir kuru ağaçta da var. (İsim)*

Sonuç:

Anonim halk edebiyatı ürünlerinden bilmece, çocukların zihinsel gelişimlerine katkıda bulunurken aynı zamanda dil gelişimlerini de büyük oranda etkilemektedir. Dilin güzelliklerinin farkına vardırma, ifadeyi güçlendirme, kültürü aktarma ve yaşatma gibi pek çok duruma hizmet eden bilmeceler Türkçe derslerinin de başlıca kaynaklarından olmalıdır. Kelime, kavram gelişiminden yaratıcı düşünceye, estetikten dil bilgisi öğretimine kadar Türkçenin her alanında kullanılabilir bu ürünler öğretmenler tarafından göz ardı edilmemelidir.

Yukarıda ele alınan konular bilmecelerin Türkçe öğretimindeki kullanımlarından sadece birkaçıdır. Daha pek çok konuda bilmecelerden faydalanılabilmektedir. Burada kısa tutulan konu başlıkları başka konuların anlatımına örnek oluşturabilir. Dikkat çekmek, dersi daha eğlenceli duruma getirmek, anlatımı monotonluktan kurtarmak için de bilmecelerden yararlanılabilir.

Bir bilmeceyi türetebilmek için zihin gücü, muhakeme genişliği, bir hayal zenginliği ve bunlara bağlı bir kültür birikimi gerektirir. Bilginin, zekânın sınanması maksadına dayalı bilmecenin kişiliği sergileyen bu özelliği milletlerin bazı davranışlarının bünyesinde de kendisini hissettirir (Öztürk, 1985: 304). Buna bağlı olarak Türk kültüründe çok eskilere dayanan bilmece sorma geleneği, “Türk insanının fitrî zekâsını yansıtmaktadır” (Demir, 2011: 9) diyebiliriz. Derlenen bilmecelerin sayıca fazlalığı da bunun açık kanıtıdır. Bundan yola çıkarak bir zamanlar halkımızın vazgeçilmez eğlence ve eğitim aracı olan bilmeceleri günümüzde de bu amaç doğrultusunda kullanmalı ve çocuklarımıza eğlencenin yanı sıra sınırsız bir kelime dünyası sunmalıyız (İçel, 2005: 272).

Kelime hazinesini zenginleştirme açısından halk edebiyatının başlıca ürünleri arasında yer alan bilmeceler sayesinde çocuklar, çevrelerinde gördükleri veya göremedikleri tüm soyut kavramlar ve onların özellikleri ile ilgili bilgi sahibi olurlar. Bilmeceler tüm bu özellikleriyle “Ağaç yaş iken eğilir.” atasözünü doğrularcasına çocuk eğitiminde önemli bir yere sahiptir (İçel, 2005: 274).

Kaynakça

Başgöz, İ., Tietze, A. (1999). *Türk Halkının Bilmeceleri (THB)*. Ankara: Kültür Bakanlığı.

Büyük Türkçe Sözlük (2005). Ankara: Türk Dil Kurumu.

Demir, N., Demir, F. (2011). *Türk Ninnileri*. Ankara: Sarkaç.

Elçin, Ş. (1993). *Halk Edebiyatına Giriş*. Ankara: Akçağ.

Güleç, H. (2002). *Halk Edebiyatı*. Konya: Çizgi.

<http://www.Türkçeciler.com>

İçel, H. (2005). *Batı Türklerinin Dörtlüklerden Kurulu Bilmeceleri Üzerine Bir Araştırma*.

(Yayımlanmamış doktora tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Karademir, F. (2007). Kalıp Kullanımları Bakımından Türk Halk Bilmeceleri. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi C. VII, S. 2, s. 103–132*.

- Karademir, F. (2008). Halk Bilmecelerinin Oluşum ve Biçimlenmesindeki Etkenler Üzerine. *Akademik Bakış*, S.14.
- Karakaş, A. (2010). Anonim Türk Halk Edebiyatı Ürünlerinden Bilmecenin Çocuk Edebiyatına Katkıları. *Karadeniz Dergisi*. S. 2, s. 44-52.
- Keskin, R. (2003). *Türkçe Dil Bilgisi (Kelime ve Cümle Tahlilleri)*. Konya: Çizgi.
- Kurnaz, C. (2005). *Türküden Şiire*. Ankara: Gazi.
- Nuhoğlu, M. M., Gökkaya, H. (2006). *Türkçe Öğretimi Uygulamaları*. Ankara: Nobel.
- Öztürk, A. (1985). *Türk Anonim Edebiyatı*. İstanbul: Bayrak.